

8. Там само. – Ф.5160. – Оп.1. – Спр.77.
9. Там само. – Ф.166. – Оп.15. – Спр.6257.
10. Там само. – Спр.8255.
11. Там само. – Спр.8874.
12. Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі – ЦДАГО України). – Ф.1. – Оп.25. – Спр.513.
13. Там само. – Оп.25. – Спр.2809.
14. Там само. – Оп.24. – Спр.6142.
15. Там само. – Оп.25. – Спр.2545.
16. Там само. – Оп.25. – Спр.698.
17. Про серйозні недоліки в науково-атеїстичному вихованні учнів шкіл Волинської області // Збірник наказів Міністерства освіти УРСР. – 1972. – №3. – С.6–11.
18. Про наслідки III Всесоюзної науково-практичної конференції «Вивчення в середній школі життя, діяльності, творів В. І. Леніна, документів КПРС» // Збірник наказів Міністерства освіти УРСР. – 1976. – №3. – С.4–15.
19. Про досвід роботи Сахнівської середньої школи Корсунь-Шевченківського району Черкаської області по навчанню та ідейному загартовуванню учнів // Збірник наказів Міністерства освіти УРСР. – 1980. – №7. – С.12–18.
20. ЦДАГО України. – Ф.1. – Оп.25. – Спр.2497.
21. Там само. – Оп.32. – Спр.1721.

References

1. Krupyna V. O., Laas N. O. Problemy istorii' Ukrainy 1945–1991 rr. na storinkah «Ukrai'ns'kogo istorichnogo zhurnal» / V. O. Krupyna, N. O. Laas // UIZh. – 2007. – №6. – S.142–166.
2. Lunjachek V. E. Stanovlennja ta rozvytok pedagogichnogo menedzhmentu v Ukraini i sviti: istorichnyj ogljad (1917–1991 rr.) / V. E. Lunjachek // Teorija ta praktyka derzhavnogo upravlinnja. – 2014. – Vyp.3 (46). – S.1–14.
3. Kapchenko O. L. Dijal'nist' rajonnyh viddiliv narodnoi' osvity z pidvyshhennja kvalifikacij' pedagogichnyh kadriv v Ukraini (1945–1990 rr.) / O. L. Kapchenko // Avtoreferat dys. ... kand. pedagog. nauk zi spec. 13.00.01 – teorija ta istorija pedagogiky. – Kyi'v, 1999. – 21 s.
4. Jashhuk P. Osoblyvosti vyhovannja vchytel's'kyh kadriv u 1960–80-h rokah / P. Jashhuk // Nauka i osvita. – 2013. – №3. – S.204–208.
5. Gavrylenko T. L. Derzhavna polityka shhodo organizacij' rochatkovoї osvity v Ukraini's'kij RSR (1964–1984 rr.) / T. L. Gavrylenko // Visnyk ChNPU. – 2014. – №120. – S.92–96.
6. Central'nyj derzhavnyj arhiv vyshhyh organiv vlady Ukrainy. – F.5160. – Op.1. – Spr.42.
7. Tam samo. – F.4618. – Op.1. – Spr.964.
8. Tam samo. – F.5160. – Op.1. – Spr.77.
9. Tam samo. – F.166. – Op.15. – Spr.6257.
10. Tam samo. – Spr.8255.
11. Tam samo. – Spr.8874.
12. Central'nyj derzhavnyj arhiv gromads'kyh ob'jednan' Ukrainy (dali – CDAGO Ukrainy). – F.1. – Op.25. – Spr.513.
13. Tam samo. – Op.25. – Spr.2809.
14. Tam samo. – Op.24. – Spr.6142.
15. Tam samo. – Op.25. – Spr.2545.
16. Tam samo. – Op.25. – Spr.698.
17. Pro serjozni nedoliky v naukovu-atei'stychnomu vyhovannja uchniv shkil Volyns'koi' oblasti // Zbirnyk nakaziv Ministerstva osvity URSR. – 1972. – №3. – S.6–11.
18. Pro naslidky III Vsesojuznoi' naukovu-praktychnoi' konferencii' «Vyvchennja v serednij shkoli zhyttja, dijal'nosti, tvoriv V. I. Lenina, dokumentiv KPRS» // Zbirnyk nakaziv Ministerstva osvity URSR. – 1976. – №3. – S.4–15.
19. Pro dosvid roboty Sahnivs'koi' seredn'oi' shkoly Korsun'-Shevchenkivs'kogo rajonu Cherkas'koi' oblasti po navchannju ta idejnomu zagartuvannju uchniv // Zbirnyk nakaziv Ministerstva osvity URSR. – 1980. – №7. – S.12–18.
20. CDAGO Ukrainy. – F.1. – Op.25. – Spr.2497.
21. Tam samo. – Op.32. – Spr.1721.

Lavrut O. A., Candidate of Sciences, Assoc., Assoc. Department of history, social and humanitarian disciplines and methods of teaching them at the Donetsk Regional Institute of Postgraduate Pedagogical Education (Ukraine, Kramatorsk), lavrut.olga@gmail.com

Ways of forming the teacher's worldview of the «age of stagnation» in the Ukrainian SSR

The article is based on the study of the sources of the Central State Archives of Ukraine and the Collection of Orders of the Ministry of Education of the USSR

for 1964–1984. The purpose of our study is to study the ways of forming the teacher worldview of the Ukrainian SSR of this age on the basis of general scientific, specifically historical and source study methods. Among the widespread was the exhibition activity. The teachers also joined the activities of pedagogical and other societies, where they studied works of ideological direction, listened to lectures of a civic nature. Own pedagogical activity was aimed at improving the learned, heard and addressed to colleagues, students, for their ideological and political «hardening». Teachers also joined the work of periodicals. An obligatory element was the interaction with parents – through meetings with them, correspondence, and other events. In spite of this, the teachers also joined the opposition.

Keywords: Ukrainian SSR, teaching, pedagogical activity, politics, ideology, school, library, magazine, essay, opposition.

УДК 94(477)«1960»:343.193

Лазуренко О. Г.,
здобувачка кафедри історії та культури України,
Переяслав-Хмельницький державний
педагогічний університет ім. Григорія Сковороди
(Україна, Переяслав-Хмельницький),
v.Lazurenko76@gmail.com

ОРГАНІЗАЦІЯ ТОВАРИСЬКИХ СУДІВ УКРАЇНСЬКОЇ РСР НА ПОЧАТКУ 1960-Х РР.

Здійснена спроба оцінити особливості становлення товариських судів в Українській РСР на початку 60-х років ХХ століття. Акцентовується увага на відмінності товариського суду від громадської організації. Окремим блоком подається інформація про згове у діяльності товариських судів згідно діючих тогочасних нормативно-правових актів. На підставі аналізу вітчизняної історіографії радянського та сучасного періоду підкреслено, що порушена автором проблема є малоослідженою та суспільно і науково значимою і тому потребує переосмислення й сучасної наукової інтерпретації. Доводиться, що значні товариські суди були закономірно пов'язані із загальними тенденціями розвитку радянського соціуму другої половини ХХ століття, проте фактично вони стали різновидом альтернативного правосуддя, широко відомого у зарубіжній юстиції.

Ключові слова: громадськість, закон, порядок, положення, правопорушення, товариські суди.

Ефективне системне реформування сучасного українського правосуддя неможливе без вивчення наявного вітчизняного досвіду організації судової влади. В цьому контексті доцільно звернутися до діяльності специфічного явища радянської правової системи – товариських судів. Їх існування, як і судової влади загалом, було обумовлене інтересом суспільства в підтримці правового та соціального порядку. Звичайно товариські суди були закономірно пов'язані із загальними тенденціями розвитку радянського соціуму другої половини ХХ століття, проте фактично вони стали різновидом альтернативного правосуддя, широко відомого у зарубіжній юстиції. Незважаючи на те, що сьогодні ці технології не мають широкого застосування в Україні, альтернативні юридичні процедури мають багато переваг та є перспективними для подальшого удосконалення судової системи.

Діяльність товариських судів широко представлено у розвідках початку-середини 1960-х років (М. Чередніченко [1], О. Лапай [2], Г. Ліненбург та Н. Леонова [3]). В сучасній українській історіографії ця тема є малоослідженою, товариські суди лише побіжно згадуються у підручниках з історії держави і права. Винятком є публікації О. Махині, які розкривають деякі основні засади формування товариських судів [4].

Мета даної статті. Аналіз особливостей та необхідності організації товариських судів в Українській РСР на початку 1960-х років.

Завдання дослідження. Відповідно до мети поставленні наступні завдання, зокрема, виявити та охарактеризувати головне у діяльності товариських судів згідно діючих тогочасних нормативно-правових актів, показати відмінності суті товариського суду від громадської організації.

Усвідомлення негативного впливу призонізації населення в період після завершення Другої світової війни зумовило пошук альтернативних засобів державного та громадського впливу. Наприкінці 1950-х років відбувалося активне обговорення необхідності певного обмеження призначення покарання у вигляді позбавлення волі за дрібні злочини та можливих альтернатив такому покаранню. Його результатом стало формування у 1959 р. товариських судів. Варто відразу ж зазначити, що товариські суди як форма «участі громадян у самоуправлінні» практикувалися у радянському соціумі ще з 1919 р. Проте у період хрущовської «відлиги» товариські суди набули якісно нових форм, тому можна вести мову про їх формування. В Українській РСР «Положення про товариські суди» набуло чинності 15 серпня 1961 р.

Однією із найбільш вагомих теоретичних проблем розгляду теми діяльності товариських судів, яка безпосередньо визначає її практичну змістову – є з'ясування їх сутності.

У «Положенні про товариські суди Української РСР» 1961 р. [5] товариські суди названо громадськими органами, в той час як у III Програмі КПРС вони іменуються громадськими організаціями [6].

Як громадська організація товариський суд – добровільне, на засадах виборності створене об'єднання представників колективу для охорони норм і права правил співжиття. Одночасно це – громадський орган, бо формується колективом шляхом виборів, являє собою частину колективу, яка наділена його довір'ям і виражає його волю та має певну компетенцію і необхідні засоби для здійснення завдань, які стоять перед колективом у справі зміцнення громадського порядку.

Громадська організація в широкому розумінні слова, створюючи зі свого середовища підпорядкований їй орган, виступає добровільним об'єднанням громадян на підставі членства, а вказаний орган – організаційним об'єднанням членів організації. Товариський суд же вважається таким організаційним об'єднанням не може, оскільки члени виробничого колективу, де створено суд, не складають якоїсь більш широкої і особливої громадської організації товариського суду. Робітники об'єднуються в них не на підставі членства, а у зв'язку з виконанням завдань щодо боротьби з антигромадянськими проявами [1, с. 31].

Говорячи про відмінність товариського суду від громадської організації слід звернути увагу й на деякі організаційні аспекти. Організація та діяльність громадських організацій регулюється положеннями чи статутами, що самі розробляють. Товариський суд же керується документами розробленими і затвердженими державою.

На думку М. Чердніченка, названа особливість не впливала на природу товариських судів як добровільних громадських об'єднань. Затвердження положень державою не сковувало їх діяльності, а, навпаки, підносило її на вищий рівень. Автор наводить наступне

обґрунтування: по-перше, держава підвищує авторитет товариських судів у населення і сприяє активізації їх роботи. З цією метою їм дозволено розглядати велике коло найрізноманітніших справ, зокрема про малозначні злочини, розгляд яких раніше складав компетенцію державних органів. По-друге, держава забезпечує ефективність рішень товариських судів, більше того, в окремих випадках допомагає їм у проведенні виховної роботи. По-третє, товариські суди після затвердження положень про них отримали можливість правильно будувати свою роботу, оскільки положення на основі широкого узагальнення багаторічного досвіду судів визначили головне в їх роботі і, виходячи з нього, в законодавчому порядку найдоцільніше врегулювали основні сторони в діяльності [1, с. 34–35].

Варто порівняти і головне у діяльності товариських судів згідно діючих нормативно-правових актів. Так, у програмі Комуністичної партії Радянського Союзу 1961 р. зазначалося, що «партія ставить завдання забезпечити суворе дотримання соціалістичної законності, викоренення всяких порушень правопорядку, ліквідацію злочинності, усунення всіх причин, що її породжують» [6, с. 92].

А у статті 1 «Положення про товариські суди Української РСР» зазначалося, що «вони покликані активно сприяти вихованню громадян у дусі комуністичного ставлення до праці, соціалістичної власності, додержання правил соціалістичного співжиття, розвитку у радянських людей почуття колективізму і товариської взаємодопомоги, поважання гідності і честі громадян» [5].

Аналіз діяльності товариських судів у 1960-х роках дозволяє дійти висновку, що законодавець націлював їх не лише на боротьбу із конкретно скоєними антигромадськими вчинками, а й на ліквідацію причин та умов, що їх породжують.

Наступним питанням, що регулювалося у Положенні є порядок організації товариських судів. Вони створювалися безпосередньо на підприємствах, в установах, організаціях, вищих і середніх спеціальних учбових закладах, у колгоспах, сільських населених пунктах, селищах, за місцем проживання в будинках, що об'єднуються домоуправліннями або вуличними (квартирними) комітетами – за місцем роботи і проживання населення [5, с. 5]. Підставою для створення громадського суду було рішення загальних зборів трудящих, а в колгоспах, сільських населених пунктах, селищах, у будинках що об'єднуються домоуправліннями або вуличними чи квартирними комітетами, цієї підстави було недостатньо. Тут необхідна була ще й згода виконавчого комітету місцевої Ради депутатів трудящих (стаття 2 Положення).

І хоча у Положенні не вказано на необхідність згоди радянських і профспілкових органів, проте вона була очевидною для створення судів і ґрунтувалася на доцільності їх існування на певному колективі.

Стаття 2 Положення про товариські суди Української РСР дозволяла створювати суди в колективах чисельністю не менше 50 чоловік [5]. В ній відсутня вказівка на обов'язковість їх діяльності в усіх без винятку колективах з названою чисельністю.

В окремому випадку, за згодою вищих профспілкових органів або виконкомів відповідної районної чи міської

Рад депутатів трудящих, суди могли бути створені і в менших колективах, ніж 50 чоловік. Потреба в них могла виникнути у зв'язку з віддаленістю малочислених колективів від своїх керівних організацій тощо. Іншим виходом із ситуації був розгляд справ малочислених колективів у судах, що діяли при вищих виробничих ланках певного відомства. Але тут обов'язковою умовою була присутність представників від малочислених колективів задля забезпечення належного виховного впливу.

В разі потреби і можливості (близького розташування) товариський суд міг бути створений для колективів кількох однорідних підприємств чи установ, для декількох будинків.

Траплялись випадки, коли у великих колективах товариські суди організовувалися по окремих цехах, виробничих підприємств, бригадах колгоспів тощо. Іноді поряд з цеховими існували загальні для підприємства товариські суди.

В літературі висловлюються різні думки про структурні форми судів. Одні автори висували пропозицію про обов'язкове створення у великих колективах кількох судів у цехах підприємств, бригадах колгоспів тощо, оскільки наявність у них лише одного суду нерідко приводила до того, що судді, які розглядали справу, зовсім не знали порушника: людям присутнім в залі засідань, він теж не завжди був відомий. На думку І. Михайловської такий стан різко знижував виховне значення засідань товариського суду, серйозно утруднював винесення обгрунтованого рішення, викликав значні організаційні труднощі при виборі місця і часу засідання суду, оповіщення колективу про наступне засідання тощо [7, с. 7–8].

М. Чередніченко з такими висновками не погоджується. Адже для уникнення цих незручностей достатньо обирати до судів представників цехів, виробництв, ділянок, бригад. Тоді завжди знайдуться люди, які добре знатимуть порушника. Що ж стосується організаційних труднощів, які можуть виникнути перед загальним для всього колективу товариським судом, то і їх при допомозі адміністрації та громадськості неважко позбутися [1, с. 40].

Г. Ліненбург та Н. Леонова виправдовують створення товариських судів у цехах, відділках, виробничих ділянках існуванням «специфіки» в низці галузей народного господарства: це – самостійні або на довгий час ізольовані від основного складу працівників малочислені колективи, окремі члени яких потребують впливу на них товариських судів [3, с. 30].

Передбачалося, що структурні форми товариських судів, перебуваючи в залежності від рівня виховної роботи в колективі, разом з ним зазнають певних змін. З підвищенням свідомості людей, а, значить, і з зменшенням обсягу роботи для судів, може відпасти необхідність їх існування, наприклад, в складових частинах колективу. Замість них буде створено один загальний для всього колективу суд.

Процес організації товариських судів мав три стадії:

1. підготовку до виборів і скликання виборних зборів;
2. безпосередньо самі вибори;
3. вибори голови товариського суду, його заступників і секретаря.

Питаннями організації виборів судів займалися відповідні фабричні, заводські, місцеві комітети проф-

спілок, правління колгоспів, виконавчі комітети місцевих Рад депутатів трудящих [5].

Радянські і профспілкові органи наглядали за доцільністю організації судів в тих чи інших колективах, допомагали їм правильно будувати їх структуру. Якщо в колективі товариського суду не було і він створювався вперше, названі органи проводили перед виборами роз'яснювальну роботу про значення і завдання громадських судів. Коли ж відбувалися перевибори, профкоми і виконавчі комітети місцевих Рад організовували звіти судів, що діяли досі.

Їх вибори провадилися звичайно на загальних зборах. Вони визначали кількісний склад суду.

У практиці зустрічалися суди з найрізноманітнішим кількісним складом – від 4 до 20 чоловік. Все залежало від конкретних місцевих умов.

До товариських судів повинні були входити авторитетні люди, що мали моральне право судити інших і могли розв'язувати складні питання виховання людини. Вони, як правило, не мали інших громадських доручень, оскільки безпосередня участь у товариському суді вважалася важливим і почесним дорученням, що потребувало багато часу і енергії. В більшості судів застосовувався принцип поєднання молодих і старих кадрів.

Висувати кандидатів у члени товариського суду могли як представники державних чи громадських організацій, так і всі учасники виборів. Запропоновані кандидатури обговорювалися загальними зборами, після чого проводилося відкрите голосування по кожній кандидатурі окремо. Обраними вважалися тільки ті кандидати, які дістали більшість голосів і більше половини від числа присутніх на зборах [5].

Збори обиралися товариським судом в цілому. Розподіл обов'язків між його членами відбувався після виборів. При цьому, як правило, присутній представник місцевої влади Ради депутатів трудящих або профспілкової організації. На організаційному засіданні члени суду відкритим голосуванням обирали з свого складу голову та його заступника – одного чи декількох – і секретаря суду [1, с. 45–46].

Свої повноваження товариські суди виконували протягом двох років. Такий порівняно невеликий строк повноважень товариського суду встановлювався для того, щоб шляхом частішого оновлення його складу залучати широкі маси трудящих до участі в цих виборах.

Колективи трудящих, державні і громадські організації повинні були слідкувати за тим, щоб товариські суди під час перевиборів систематично оновлювалися. Це забезпечувало: 1. постійне залучення до їх роботи широкого кола здібних людей; 2. зростання свідомості робітників, обраних до товариських судів, підвищення їх вимогливості до себе, бо перебування в товариському суді, одержання морального права судити інших зобов'язує людину постійно дисциплінувати себе; 3. сприяння засвоєнню все більшим числом громадян діючих норм радянського права, вихованню масової правосвідомості.

За Положенням про товариські суди 1961 р. вони повинні були розглядати не лише питання виробничого, але й питання побутового, морального характеру, факти неправильної поведінки членів колективу, що допустили відхилення від норм громадянського порядку.

Підсудність громадських судів Української РСР визначалася статтею 5 Положення про них, яка передбачала розгляд таких справ:

1. про порушення трудової дисципліни, зокрема – прогул без поважних причин; запізнення на роботу або передчасне залишення роботи; про недоброякісне виконання робіт або простій внаслідок несумлінного ставлення працівника до своїх обов'язків; про недодержання правил по техніці безпеки та інших правил охорони праці, крім випадків, за які передбачено кримінальну відповідальність; про знищення, втрату, пошкодження інвентарю, інструментів, матеріалів та іншого державного або громадського майна, внаслідок несумлінного ставлення особи до своїх обов'язків, що не заподіяли значної шкоди;

2. про самовільне використання в особистих інтересах належних державному підприємству, установі, організації, колгоспу, іншій кооперативній і громадській організації транспортних засобів, сільськогосподарської техніки, верстатів, інструментів, сировини та іншого майна, якщо ці дії не заподіяли істотної шкоди;

3. про перше вчинені дрібне хуліганство, дрібну спекуляцію, дрібну крадіжку державного або громадського майна, а також про вчинену вперше крадіжку малоцінних предметів споживання і побуту, що є в особистій власності громадян, коли винний і потерпілий члени одного колективу. Ці справи передаються до товариських судів органами міліції, прокуратури і судом;

4. про появу в п'яному стані та негідну поведінку в громадських місцях або на роботі; про виготовлення самогону та інших міцних спиртних напоїв, вчинених вперше, без мети збуту і в невеликій кількості;

5. про недостойне ставлення до жінки, негідну поведінку в сім'ї, невиконання обов'язків по вихованню дітей, недостойне ставлення до батьків;

6. про нанесення образи, лихослов'я, поширення в колективі неправдивих вигадок, що ганьблять члена колективу, побої, легкі тілесні ушкодження, ще не спричинили розладу здоров'я, якщо ці дії вчинені вперше;

7. про дрібне браконьєрство, дрібні лісо порушення, потрапи посівів, псування дерев та інших зелених насаджень;

8. про псування жилих і нежилых приміщень і комунального устаткування, що не заподіяло значної шкоди; про недодержання правил протипожежної безпеки;

9. про порушення правил внутрішнього розпорядку в квартирах і гуртожитках; про спори мешканців по оплаті комунальних послуг; про оплату витрат по поточному ремонту місць загального користування; використання підсобних приміщень, домових служб; встановлення порядку користування земельною ділянкою між співвласниками домоволодіння;

10. про майнові спори між громадянами на суму до 50 крб. при згоді учасників спору на розгляд справи в товариському суді;

11. про порядок користування будівлями, що становлять спільну власність двох або декількох громадян, про поділ майна колгоспного двору і виділ з нього, про поділ майна між подружжям – при згоді сторін, між якими виник спір, на розгляд справи в товариському суді;

12. про адміністративні або інші малозначні правопорушення, якщо органи і службові особи, які вправі накладати штраф в адміністративному порядку, визнають за необхідне передавати таку справу на розгляд товариському суду;

13. про самоуправство, неподання допомоги хворому, незаконне лікування, придбання майна, завідомо здобутого злочинним шляхом, та про інші злочинні діяння, якщо вони не являють великої суспільної небезпеки і органи міліції, прокуратури або суд визнають за необхідне передати таку справу на розгляд товариському суду;

14. про інші антигромадські вчинки, що не тягнуть кримінальної відповідальності [5, с. 732–734].

Такий перелік справ звичайно був умовним. Це давало змогу судам широко проявляти ініціативу, вести активну боротьбу з різного роду антигромадськими проявами. Така підсудність справ товариського суду – результат перерозподілу компетенції між державними та громадськими організаціями.

Ініціаторами розгляду справ в громадських судах, крім їх самих, виступали фабричні, заводські, місцеві комітети профспілок, добровільні народні дружини по охороні громадського порядку, вуличні, квартальні комітети та інші громадські організації, збори громадян, виконавчі комітети місцевих Рад депутатів трудящих і постійні комісії Рад, державні органи, окремі громадяни та інші. Ця ініціатива оформлювалася поданнями, повідомленнями, заявами тощо.

Ініціатори розгляду справ, перш за все, з'ясовували характер порушення і особу, що на їх думку, вчинила його, вимагали від цієї особи пояснень, розмовляли з нею, сусідами, товаришами по роботі. Це давало змогу уникнути безпідставного «сіпання» підозрюваної особи і завантаження суду зайвою роботою [1, с. 66].

Товариський суд у складі не менше трьох чоловік не пізніше як через п'ятнадцять, а в справах про дрібне хуліганство і дрібну спекуляцію через сім днів з моменту надходження справи провадив в неробочий час її публічний розгляд.

Відповідальність перед товариським судом, як і кожний вид відповідальності, мав своєю передумовою наявність певних підстав. «У випадку відсутності підстав... – говорить у статті 16 «Положення про товариські суди Української РСР», – товариський суд виправдовував притягнуто до відповідальності особу». В Положенні є й інші вказівки на з'ясування підстав відповідальності перед громадським судом. Так, в статті 10 зазначається, що голова суду або його заступник знайомить притягнутого до товариського суду з результатами перевірки, і при наявності підстав для розгляду справи в товариському суді, встановлює, кого треба викликати на засідання як свідків, вимагає необхідні по справі документи. В статті 13 вказується на зміст порушення і характер цивільно-правової суперечки. В статті 15 чотири рази вживається термін «винний», а також термін «неправомірні дії» [5].

Розгляд справ в товариських судах проходив за активної участі членів колективу, в якому проживала або працювала притягнута до суду особа. Присутні з дозволу головуючого могли ставити запитання, висловлюватись по суті справи, яка розглядалася. Зібрані під час попередньої підготовки дані прилюдно

перевірялися і доповнювалися: поясненнями притягнутого до суду, свідків і потерпілого; відомостями і документами, що надійшли від підприємств, установ, організацій та громадян; виступами присутніх тощо. В результаті виносилося рішення. Притягнутий до суду або визнавався винним у вчиненні певного діяння до нього застосовується захід громадського впливу, або ж виправдовувався.

Висновки. Отже, побіжний розгляд організації товариських судів в Українській РСР на початку 60-х років ХХ ст. свідчить про те, що їх діяльність була спрямована на залучення якомога ширшого кола людей до участі у засіданнях, а також заміни юридичної відповідальності соціальною. Це, у свою чергу, мало на меті вирішити наступні завдання: формування правової культури населення, профілактика злочинів, корекція поведінки порушника, зниження рівня покарань у вигляді позбавлення волі тощо. Звичайно, реальні результати діяльності товариських судів потрібно розглядати в окремих подальших дослідженнях.

Список використаних джерел

1. Череди́нченко М. П. Товариські суди Української РСР / М. П. Череди́нченко. – К.: Наукова думка, 1965. – 91 с.
2. Лапай О. П. Товариський суд / О. П. Лапай – Сталіно: Книжкове видавництво Сталіно –Донбас, 1960. – 65 с.
3. Линенбург Г. А. Товарищеский суд на предприятии / Линенбург Г. А., Леонова Н. Н. – М.: Гос. изд-во. юрид. литературы, 1961. – 99 с.
4. Махния О. М. Основні засади формування товариських судів (кінець 50-х – початок 60-х рр. ХХ ст.) / О. М. Махния // Гуржівські історичні читання. – Черкаси, 2009. – Вип.4. – С.364–368.
5. Положення про товариські суди Української РСР, затверджене Указом Президії Верховної Ради Української РСР від 15 серпня 1961 року // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1961. – №35. – С.730–735.
6. Програма Комуністичної партії Радянського Союзу. – К.: Держвидав УРСР, 1961.
7. Михайловская И. Б. Товарищеский суд / И. Б. Михайловская. – М.: Гос. изд-во юрид. лит-ры, 1961.

References

1. Cherednychenko M. P. *Tovaryski sudy Ukrainkoi RSR* / M. P. Cherednychenko. – K.: Naukova dumka, 1965. – 91 s.
2. Lapai O. P. *Tovaryskiy sud* / O. P. Lapai – Stalino: Knyzhkove vydavnytstvo Stalino –Donbas, 1960. – 65 s.
3. Linenburh G. A. *Tovarishheskij sud na predpriyatii* / Linenburh G. A., Leonova N. N. – M.: Gos. izd-vo. jurid. literatury, 1961. – 99 s.
4. Makhnyia O. M. *Osnovni zasady formuvannia tovaryskyykh sudiv* (kinets 50-kh – pochatok 60-kh rr. XX st.) / O. M. Makhnyia // *Hurzhiivskiy istorychni chytannia*. – Cherkasy, 2009. – Vyp.4. – S.364–368.
5. *Polozhennia pro tovaryski sudy Ukrainkoi RSR, zatverdzhene Ukazom Prezydii Verkhovnoi Rady Ukrainkoi RSR vid 15 serpnia 1961 roku* // *Vidomosti Verkhovnoi Rady URSR*. – 1961. – №35. – S.730–735.
6. *Prohrama Komunistychnoi partii Radianskoho Soiuzu*. – K.: Derzhvydav URSR, 1961.
7. *Mihajlovskaja I. B. Tovarishheskij sud* / I. B. Mihajlovskaja. – M.: Gos. izd-vo jurid. lit-ry, 1961.

Lazurenko O. H., external PhD student at the Department of history and culture of Ukraine of Pereiaslav–Khmelnitskyi Hryhoriy Skovoroda State Pedagogical (Ukraine, Pereiaslav–Khmelnitskyi), v.Lazurenko76@gmail.com

Organizing comrades' courts of Ukrainian SSR in the early 1960s

An attempt is made to estimate features of forming comrades' courts in Ukrainian SSR in the early 60's of the XX century. Attention is focused on the differences between a comrades' court and a public organization. A separate unit provides information on the main thing in activities of comrades' courts in accordance with normative legal acts of that time. Based on the analysis of national historiography of the Soviet and modern period, it is emphasized that the problem

raised by the author is little studied and socially and scientifically significant and, therefore, needs reconsideration and modern scientific interpretation. It is shown that ordinary comrades' courts were naturally connected with general tendencies of the Soviet society development in the second half of the XX century, but in fact they became a kind of alternative justice, widely known in foreign justice.

Keywords: society, law, order, regulations, violation of law, comrades' courts.

* * *

УДК 94(477):356.363«19»

Пилипів І. В.,

доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри гуманітарних і фундаментальних дисциплін, Івано–Франківський навчально–науковий інститут менеджменту Тернопільського національного економічного університету (Україна, Івано–Франківськ), ipylypiv@gmail.com

Делятинський Р. І.,

кандидат історичних наук, старший викладач кафедри гуманітарних і фундаментальних дисциплін, Івано–Франківський навчально–науковий інститут менеджменту Тернопільського національного економічного університету (Україна, Івано–Франківськ), r.deliatynskiy@ukr.net

ІНСТИТУТ ВІЙСЬКОВИХ КАПЕЛАНІВ В УКРАЇНІ (XX–XXI СТ.): ЕТАПИ РОЗВИТКУ ТА РОЛЬ У ФОРМУВАННІ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІЇ

Досліджується історичні традиції становлення інституту військових капеланів у збройних формуваннях на території України у ХХ – на початку ХХІ ст. З'ясовано, що систематичне формування інституту військових капеланів в Україні почалося у період Першої світової війни та національно–демократичної революції 1917–1920 рр. Встановлено приблизну чисельність та основні функції капеланів, вказано найбільш відомих капеланів у кожній армії. Запропоновано власну періодизацію становлення інституту капеланства у Збройних силах незалежної України. Окреслено роль капеланів у формуванні національної самосвідомості українських військовослужбовців, зокрема в умовах гібридної війни Росії проти України.

Ключові слова: інститут військового духівництва, польові духівники, капелани, армія УНР, Українська Галицька армія, Українська повстанська армія, Збройні сили України.

Актуальність теми обумовлюється сучасним станом і перспективами розвитку капеланської служби в збройних силах України на сучасному етапі, потребою вивчення та врахування історичного досвіду. Упродовж всього періоду незалежності України (з 1991 р.) питання запровадження капеланської служби поступово розроблялося та ініціювалося передусім традиційним християнськими церквами та державними органами, важливим результатом їх співпраці стало офіційне заснування у 2017 р. інституту капеланської служби в Збройних Силах України [14]. Водночас, слід зауважити, що у практиці соціальної діяльності традиційних християнських Церков капеланство охоплює не тільки військову сферу, але й інші ділянки – душпастирство студентської молоді, у медичних закладах, в'язницях тощо [1; 6]. Оскільки саме військове капеланство опосередковано сприяє забезпеченню національної безпеки держави, то саме формування національної свідомості військовослужбовців є одним із найважливіших завдань капеланів.

Проблеми капеланства вже були предметом досліджень істориків та релігієзнавців. Так, Д. Забзалюк